

Osmanlı Tefsir Literatüründe Hurufilik İzleri -Beyazıd Halife Örneği-

KERİM ÖZMEN

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi (vaiz)

Osmanlı tefsirindeki hurufi yaklaşımlar, hurufilikle ne kastedildiği, Bayezid Halife'nin hayatı ve onun Fatıha suresi tefsirindeki hurufi yaklaşımları ekseninde ele alınacaktır.

I.HURUFİLİK

Hurufiliğin temeli, eski çağlardan gelen ve harflerle sayıların kutsallığını kabul edip bunlara çeşitli sembolik anlamlar yükleyen anlayışa dayanır. Çok eskiden beri tabiatta varlığı kabul edilen gizli güçler, şekil ve harflerle ifade edilmeye, gelecekte meydana gelecek olaylar, bazı yöntemler takip edilerek keşfedilmeye çalışılmış, sonuçta tabiat bilimlerinden önce efsun, tılsım, sihir gibi yöntemlerle “Huruf” ilmi adı altında sözde ilimler ortaya çıkmıştır. Hurufiliğin ne zaman ve nasıl doğduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte gerçek anlamıyla M.Ö. IV ve III. yüzyıllardan itibaren Ortadoğudaki Helenistik-Gnostik karakterli dinlerde ortaya çıktığı görülmektedir.¹

İslam dünyasında da harflerin bazı gizli özelliklere sahip olduğu düşüncesi

---

¹ Hüsamettin Aksu, “Hurufilik” *DİA*, XVIII, 408.

bir hayli eski dönemlere uzanmaktadır. Mesela II/VII yüzyılda yaşayan aşırı Şiiilerden Muğire b. Said el İclî (ö.119/737), Allah'ı harflere benzetmiştir. Daha sonra Hurufî anlayış ve yorumlar, başta bazı mutasavvıflar olmak üzere çeşitli İslami fırkalar arasında ilgi görmüş, özellikle İbn Arabî'nin(ö.808/1240) katkılarıyla bu ilgi daha da artmış, İbn Haldun(ö.808/1406) ve Kâtip Çelebi gibi âlimler bile bu anlayışın etkisine kapılmışlardır. Fakat İslam dünyasında bâtinî düşüncelerin ışığında Hurufiliği bir sistem haline getiren ve bir fırka halinde yayan kişi, Fazlullah-i Hurufî(ö.796/1394) olmuştur.²

XV. yüzyılın başlarında Fazlullah'ın vefatının hemen ardından Aliyyu'l-A'lâ(ö.822/1419), Mir Şerif(ö.816/1413) Nesimi(ö.821/1418) ve Refii(ö.?) gibi Hurufiler Anadolu'ya geçmiş; aynı yüzyıl içerisinde Hurufilik Balkanlara dek ulaşmıştı. Nesimi ve öğrencisi Refii, yeni coğrafyada daha geniş kitlelere ulaşmak için Hurufilik düşüncesini Türkçe olarak dillendirmişlerdir. Tireli Abdülmeccid b. Firişte'nin(ö.864/1459-60) eserleri de Anadolu'da yazılan ilk Türkçe eserlerdir.³ Bu dönemde bazı Osmanlı ilim ve kültür merkezlerinde –Tire, Edirne gibi-Hurufilik etkisinin önemli boyutlara ulaştığını görmekteyiz.⁴Örneğin Şeyh Bedreddin(ö.823/1420) gibi önemli bir şahsiyette bu düşüncenin etkileri olduğu kabul edilmektedir.⁵

Hurufiler felsefelerini, harflerin ontolojik önceliğinden hareketle temellendirirler. Yarattığı harflerden oluşan sesle (حرف) başlamıştır. Harflerin varlığın temelinde olup varlığı kapsamasından dolayı Hurufiler harfleri, özellikle kalamullah olan Kur'an'ın 28 harfi, Fazlullah'ın nutkunda kullandığı 32 harfi ve bunların tamamını telaffuz eden insanı, felsefelerinin temelini almışlardır.⁶

II.BAYEZİD HALİFE

A.Yaşadığı Dönem ve Çevre

Birşahsiyetiyitanımının yolu, yaşadığı dönemi iyi bilmekten geçer. Osmanlı mutasavvıf şairve âlimlerindenolanBâyezid Halifeyi tanıyıp anlayabilmek için, yaşadığı dönem ve içinde yetiştiği ilmi, fikri, kültürel, siyasi ve sosyal muhit

² Aksu, "Hurufilik" *DİA*, XVIII, 408.

³ Fatih Usluer, *Hurufilik-İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*, Kabcacı Yayınevi, I. Baskı, İstanbul -2009, s.28.

⁴ Fatih Usluer, *Hurufilik*, s.25.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul 1998, s.158.

⁶ Fatih Usluer, *Hurufilik*, s.125.

hakkında yeterli bilgi ve donanımına sahip olma gerekmektedir. Bu sayede O'nun hakkında doğru değerlendirmeler yapılabilecektir.

Bâyezîd Halife (ö. 1515...), Osmanlı devletinin yükselme devrinde yaşamıştır. Yaşadığı yıllarda Fatih (1451- 1481), II. Bâyezîd (1481 - 1512)⁷, Yavuz Sultan Selim (1512 - 1520) gibi büyük padişahlar saltanat sürmüşlerdir.

Mutasavvıf bir âlim olan Bâyezîd Halife'yi daha iyi tanımak için dönemin tasavvuf ve fikir hareketlerine kısaca bir göz atacak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

XIII. yüzyıldan başlayarak XVI. Yüzyıl sonlarına kadar Anadolu'nun siyasi ve içtimai hayatında, Babâî, Kalenderî, Torlak, Samavnalı, Işık gibi muhtelif isimler altında Babâîliğin kasaba, köy ve aşiretler arasında yayılmış olduğu görülmektedir. Babâîler en çok *Sivas, Çorum, Yozgat, Aydın, İzmir, Balıkesir, Kuzey Anadolu ve Konya, Antalya* havalisinde akidelerini yaymışlardı.⁸ Bunların XVI.yüzyıl başlarından itibaren Rumeli'de de faaliyetinde bulduklarını görmekteyiz.⁹

Bu zümreler arasında Hurufîliği neşreden Fazlullah'ın halifesi Seyyid Nesimî ve taraftarlarının Anadolu'daki propagandaları kendilerine epey taraftar kazandırmış ve bunun neticesiolarak Hurufîlik süratle yayılmağa başlamış ve buhustusta Nesimî'nin müridi Refîî'nin eserlerinin mühim tesiri görülmüştür; Refîî'den sonra Feriştetoğlu (İbn-i Melek) ve Viranî Baba gibi Hurufilerde aynı tarzda akidelerini yaymışlardır; Hurufîlik daha sonraları birçok tarikatlerle bu tarikatlere mensup mutasavvıfların eser ve manzumelerinde de kendisini göstermiştir.¹⁰

Bu dönemde, Mevlana, İbn Arabî (ö.638/1241), Sadreddin Konevî (ö.673/1274) Feridüddin Attar (ö. 618/1221) gibi büyük sûfîlerin bazı eserleri şerh ve tercüme edilerek, fikri planda önceki dönemin tasavvufî birikimi bu döneme

⁷ Hoca Sadeddin Efendi, M.Sadeddin b. Hasan Can el-İsfahânî, *Tâcüt-Tevârih*, İstanbul: 1280, II/595; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul: 1940, s. 178.

⁸ *İkd-ül - Cüman (Aynı tarihi) 706 H./1306 M.senesivekayitii ve Şeyh Barak* maddesi'nden naklen İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, Ankara 1972, I/532.

⁹ *Âli* (basılmamış nüsha) vrk. 146'dan naklen Uzunçarşılı, *a.g.e.*, I/532.

¹⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, I/532.

aktarılmıştır.¹¹ Ayrıca XIV. Yüzyıl sonlarıyla XV. yüzyılda Osmanlı memleketlerinde *Halvetilik*, *Kadirilik* ve *Mevlevilik* de yavaş yavaş yayılmağa başlamıştı.¹² Devrin önemli tasavvufi şahsiyetlerine gelince; Ekberiyeye mektebinin etkisinde kalan Yazıcızâde Mehmed Bîcân (ö. 855/1450), Envârul-Âşkîn adlı esriyle tanınan Ahmed Bîcân (ö. 870/1466'dan sonra), Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1470 ?), Şehy Vefa diye meşhur olan Konyalı Muslihiddin Mustafa (ö. 896/1491), Çelebi Halife diye bilinen Cemal Halvetî (ö. 899/1493-94), Ahmed Şemseddin Marmaravi (ö. 910/1504 – 05) gibi âlim – mutasavvıflar, bu mektebin görüşlerini XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla taşımışlardır. XVI. asırda da Baba Ni'metullah (ö. 920/1514), Lârendeli Alâeddin Efendi (ö. 941/1534 – 35), Halvetiyyenin önemli şeyhlerinden Cemaleddin İshâk Karamanî (ö. 933/1526-27), Sünbül Sinan (ö. 936/1529) gibi pek çok meşayih, eserleri ve fikirleriyle İbn Arabî ve görüşlerine sahip çıkmışlardır.¹³ XV. ve XVI. yüzyıllarda İbn Arabî etkisinin yanı sıra Mevlana tesirini de unutmamak gerekir. Mevlânâ'nın Osmanlı'ya etkisi daha ziyade meşhur eseri *Mesnevî*'nin şerh ve tercüme edilmesi suretiyle meydana gelmiştir.¹⁴

Netice itibariyle âlim-şair-mutasavvıf Bâyezid Halife er-Rûmî, böyle bir devir ve kültürel atmosferde yetişmiş, önce Anadolu'da daha sonra da hayatının önemli kısmını geçirdiği bir ilim ve kültür merkezi olan Edirne'de ikamet etmiş, Cemal Halveti gibi büyük zatlardan ilim ve tarikat almıştır.

B.Hayatı

“Bâyezîd-i Rûmî” ismiyle de anılan bu zâtın adı ve künyesi, Fâtiha tefsirinin mukaddimesinde¹⁵, “Dervîş Bâyezîd b. Yûsuf er-Rûmî el-Gelibolî er-Rûşenî”

¹¹ Reşat Öngören, “ XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlıda Tasavvuf Anlayışı ”, *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi, Tebliğler, İSAV-Ensar Neşriyat-İstanbul-1997, s. 409.

¹² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, I/534; Ayrıca dönemle ilgili şu esere müracaat edilebilir: Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf, Anadolu Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.

¹³ Mustafa Tahralı, “Muhyiddin İbn-i Arabî ve Türkiye'ye Te'sirleri”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, yıl: 23, sy. I (1994), s. 26-35; bk. Öngören, *a.g.tb.*, s. 419.

¹⁴ Öngören, *adı geçen tebliğ.*, s. 421; Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 17-24.

¹⁵ Bâyezid Halife, Tefsiru'l-Fâtiha, bk. Mukaddime, s.1. Ayrıca bk. İsmail Paşa el-Bağdâdî, Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin, İstanbul: 1951, I/230; Âdil Nüveyhid, Mu'cemü'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatte'l-Asri'l-Hâdir, Beyrut: 1988, I/115; Latîfî, Tezkiretü's-Şuarâ ve Tebsiratü'n-Nuzamâ, nşr. Ahmet Cevdet, İkdâm Matbaası, Dersâdet: 1314, s. 58

olarak kaydedilmiştir. Asıl memleketi Gelibolu, yetiştiği yer ise Tiredir.¹⁶ Daha sonra Edirneye gelip yerleşmiş ve burayı vatan edinmiştir.¹⁷

Bâyezid Halifenin ailesi hakkında, babasının ve oğlunun ismi dışında elimizde bilgi bulunmamaktadır. Aynı şekilde kaynaklarda, doğum tarihine dair bir kayıt da konulmamıştır. Ayrıca Halvetiyye ricâlerinden olup Vefâ Şeyhi olarak tanınan Ali isminde bir oğlunun olduğu da bilinmektedir.¹⁸

Bâyezid Halifenin, doğum yeri olan Gelibolu'da ne kadar kaldığına, ne zaman ve niçin Tire'ye geldiğine dair elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bilinen bir gerçek var ki o da, tahsil hayatının Tire'de geçmiş olduğudur. Bu bilgiye birincil kaynaklar olarak, müellifin “Sırr-ı Cânân”¹⁹ isimli manzum dîvânında ve Fâtiha tefsirinde rastlamaktayız. Tire ve buradaki Şeyh Muhyiddin er-Rûşenî et-Tirevî(ö.?)zâviyesi, Fâtiha tefsirinde, tahsilde ve meslekte doruk noktaya ulaşma anlamında “ikinci kez doğuş yeri” olarak nitelendirilmektedir.²⁰

Bâyezid Halife, Tiredeki tahsil hayatından sonra, Çelebi Halife adıyla meşhur olan mürşidi Cemal-i Halvetî'nin (ö.899/1493-1494) işareti üzerine Edirne'ye gelip yerleşmiştir.²¹ Bu yeni ikamet yerinde irşâd ve tebliğ faaliyetlerine başlamış, büyük bir gayretle va'zu nasihatle halkın bilinçlendirilmesinde ve tedriste son derece faal rol almıştır.²² Burada kendisi için bir zâviye yaptırılmış, gelir getirmesi için de bir köy vakfedilmiştir.²³ Bâyezid Halife vefâtına kadar Edir-

¹⁶ Bâyezid Halife, *Tefsiru'l-Fâtiha*, Mukaddime, s.1.

¹⁷ Mesela: İsmail Paşa, Bâyezid Halife hakkında, misafireten gelip yerleşen anlamında “*Nezîlü Edirne*” ifadesini kullanmaktadır. bk. Hediyye, I/230; Ayrıca bk. Taşköprüzâde, Ahmed b. Muslihiddin Mustafa, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniye*, tah. Ahmet Suphi Furat, İstanbul: 1985, II/368; Mehmet Süreyyâ Bey, *Sicill-i Osmânî yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, İstanbul: 1308, II/7.

¹⁸ Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: 1333, I/20; Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 115-116.

¹⁹ Bâyezid Halife, *Sırr-ı Cânân (Manzûm Divân)*, İst. Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Böl., Manzûm, Türkçe Yazmalar, no: 937.

²⁰ Bâyezid Halife, *Tefsiru'l-Fâtiha*, Mukaddime, vrk. 3b.

²¹ Türer, “Beyazıt Halife”, *DİA*, V, 242.

²² Taşköprüzâde, a.g.e., II/368; Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, vrk. 60b.

²³ Ahmet Badi Efendi, *Belde-i Riyâz-ı Edirne*, İst. Beyazıt Devlet Ktp. Türkçe Yazmalar Bölümü, nr. 10391(3cilt), II/286; Mehmet Mecdi Efendi, *Hadâiku's-Şakâik = Tercüme ve Zeyl-i Şakâik-i Numâniyye*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yay., 1989, Haşiye, s. 371.

ne'de kalmış, vefat edince (922/1516'dan sonra) buraya defnedilmiştir.²⁴

C. İlmîve Tasavvufî Şahsiyeti

Bâyezîd Halife, ilim tahsilinde kemal derecesine Tire'de, İmamzâde namıyla meşhur Şeyh Muhyiddin er-Rûşenî eliyle ulaşmıştır. Bâyezîd, zâhiri ve Bâtını ilimlerde büyük bir vukûfiyet kazanmış ve bunu ispat edecek mahiyette ilmi eserler kaleme almıştır. Herbiri ayrı kıymeti haiz bu eserlere ilerleyen sayfalarda işaret edilecektir.

Muhyiddin er-Rûşenî'nin, Bâyezîd Halife'nin ilmi şahsiyetinde olduğu gibi tasavvufî şahsiyetine etkisi de büyüktür. Bâyezîd, bunu bizzat ifade etmektedir. Ayrıca O, Muhyiddin el-Mağribî el-Endelüsî'nin de yetişmesinde ve şahsiyetinde önemli rolünün olduğunu belirtmektedir.²⁵ Kendisi bahsetmese de biyografisine dair bilgi veren eserlerde, Bâyezîd'in tasavvufî eğitim ve gelişiminde Cemâl Halvetî'nin büyük tesiri olduğu kaydedilmektedir.²⁶

Bâyezîd Halife, zühd, takvâ ve irfanı ile tanındığından mertebesinin Bâyezîd-i Bistâmî'ye (ö.234/848) yakın olduğunu belirtmek için kendisine Bâyezîd-i Sâni denilmiştir.²⁷

D. Hocaları

Bâyezîd Halife yetişmesi sırasında pek çok hocadan istifade etmiştir. Bunların içinde üzerinde etkili olan ve hayatına yön veren isimler de vardır. Şimdi

²⁴ Müellif Sırr-ı Cânân adlı eserini 922/1516'da²⁴ yazdığını belirttiğine göre bu tarihten sonra vefat etmiş olmalıdır: Bâyezîd Halife, *Sırr-ı Cânân*, Hâtîme, vrk. 238b; "Un(Dakık) Pazarı semtinde, Kıyık kabristanı yakınlarında Bâcdârâhâne mevkiinde, padişah şerbeddârlarından Hamza Bey tarafından Bayezîd Halife için bir zâviye yaptırılıp ve bir köy vakfedilmiştir. Vefat ettiği vakit, bu zâviye civarına defnedilmiştir. Bu gün, zâviyeden ve kabirden eser kalmamıştır." Ahmet Bâdi Efendi, a.g.e., II/286. Bkz. Mecdi Efendi, a.g.e., (Hâşiye) s.371.

²⁵ Bâyezîd Halife, *Tefsiru'l-Fatiha*, Mukaddime; *Sırr-ı Cânân*, Mukaddime, vrk. 18b-19a-19b.

²⁶ Taşköprüzâde, a.g.e., II/368; Hoca Sadeddin, a.g.e., II/595; Katip Çelebi, *Süllemü'l-Vusûl*, vrk. 60b; Ahmed Badi, a.g.e., II/286; Bursalı, a.g.e., I/40; Mehmet Süreyya, a.g.e., II/7.

²⁷ Mecdi, a.g.e., s. 371; Latîfî, *Tezkire*, s. 58; Sadeddin Nüzhet Ergun, Türk Şairleri, ty.,yy., II/748; Türer, "Beyazîd Halife" *DİA.*, V, 242; Mollâ Câmî(ö.898/1492)'den çevirdiği, "Kendi hüsnün hüblar şeklinde peydâ eyledi/ Çeşm-i âşıktan dönüp anı temâşâ eyledi." beyti, Türk Tasavvuf edebiyatının en tanınmış mısralarındandır; Mecdi, a.g.e., s. 371; Latîfî, a.g.e., s. 58; Türer, "Beyazîd Halife" *DİA.* V, 242.

bunlara bakalım:

a. Şeyh Muhyiddîn Abdülkerim er-Rûşenî (ö.?)

“İbnu’l-İmâm” diye bilinen İmamzâde Abdülkerim Efendi, Halveti şeyhlerindedir. Kendisi Aydınli olduğu için “Rûşenî” olarak anılır. Bazı kaynaklarda bu zâtın ismi, Şeyh İmâmzâde Abdullah Kadiri²⁸ şeklinde kaydedilmiştir. Bâyezîd Halife, bazı eserlerinde hocasından övgüyle bahsetmekte ve kendisi üzerindeki etkilerini belirtmektedir.²⁹

b. Şeyh Muhyiddin Mağribî el-Endelûsî (ö. ?)

Bâyezîd-i Rûmî, bu zâtın Sırr-ı Cânân isimli eserinde bahsetmektedir.³⁰ Hocası er-Rûşenî ve bu zâta dair eserinde özel bir bölüm açmış, yetişmesinde bunların büyük emekleri olduğunu kaydetmiştir. Büyük bir ihtimalle müellifin bahsettiği bu kişi, eserlerinden ve fikirlerinden istifade ettiği Şeyh Muhyiddîn İbnü’l-Arabî olmalıdır. Zîra âlimler, fikirlerinden ve eserlerinden istifade ettikleri kimseleri de hocaları arasında sayarlar.

c. Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1493-94)

Tam adı, Ebu’l-Füyûzât Muhammed b. Hamîdüddin b. Mahmud b. Muhammed b. Cemaladdin Aksarâyî’dir.³¹ Şeyh Cemâlî hazretleri, “Çelebi Halife” diye meşhurdur.³² Cemal Halvetî, Halvetiyye’nin Cemâliyye şubesinin kurucusudur.³³ Beyazîd Halife Cemal Halvetinin yetiştirdiği önemli talebe ve müridlerin-

²⁸ Müstakîmzâde Süleyman Sadedin, *Meşâyihnâme-i İslâm*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr.1716/ 1, vr. 4b.

²⁹ Bâyezîd Halife, *Tefsiru’l-Fatiha*, Mukaddime, s.1; *Sırr-ı Cânân*, Mukaddime vr.1b ve vr. 18b-19b.

³⁰ Bâyezîd Halife, *Sırr-ı Cânân*, vrk. 18b-19a.

³¹ Mehmed Serhan Tayşi, “Cemal-i Halvetî”, *DİA*, İstanbul: 1993, VII, 302; Öngören, a.g.e., s.43.

³² Müderrislik yapmakta iken bir vecd ve istiğrak haline düşüp, tedris yolunu terk ederek, tasavvuf yoluna sülûk etmiştir, Mahmud Cemaleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez Lemezât-ı ‘Ulviyye, (Büyük Velilerin Tatlı Halleri)* (haz. Mehmet Serhan Tayşi), İFAV. Yay., İstanbul -1993, s. 427; Taşköprüzâde, a.g.e., II/267-68. Ayrıca bk. Lâmiî Çelebi, *Nefahâtü’l-Üns Tercümesi*, İstanbul: 1980, 579; Taşköprüzâde, a.g.e., II/267-68; Bursalı, a.g.e., I/51-52; Mehmed Serhan Tayşi, “Cemâliyye”, *DİA*, VII, 318; Tayşi, “Cemal Halvetî”, *DİA*, VII, 302; Kerim Özmen, Bayezid Halife ve Fatiha Tefsiri, 29-31.

³³ Mehmed Serhan Tayşi, “Cemâliyye”, *DİA*, VII, 318.

den birisidir.³⁴

E. Halifeleri

a. *Derviş Ali b. Bâyezid (ö. ?)*

Bâyezid Halife'nin oğludur. Halvetiyye ricâlinden olup “Vefa Şeyhi” diye bilinmektedir. *Maksadü's-Sâlikîn* isiminde Türkçe bir eseri vardır.³⁵

b. *Muhyî (ö. 946/1539)*

Bâyezid Rûmî'nin halifelerinden olan Muhyî,³⁶ *Dâire-i Cihannümâ* isimli kitabındaşeyhine olan hürmet ve râbitasını ızhar etmektedir.³⁷

c. *Pîr Ali Efendi (ö. ?)*

d. *Kemal Halife (ö. ?)*

e. *Şeyh Hamza (ö. ?)*³⁸

F. Eserleri

Bâyezid Halife, bir taraftan irşad faaliyetlerini sürdürürken diğer taraftan da kalemini kullanarak eserler telif ediyordu. Tamamı yazma olan eserlerinin ekseriyeti tefsir bilhassa tasavvufa dairdir. *Fatiha tefsiri*, *Sırr-ı Canan ve Tûr-i Sîna* isimli eserleri hariç zikri geçecek eserlerinin kütüphanelerde mevcut nüshalarına rastlayamadık. Öyle görünüyor ki bu eserler, günümüze ulaşmamıştır. Şimdi O'nun telif çalışmalarına bir göz atalım.³⁹

³⁴ Beyazid Halifenin Cemal Halveti'ye müridlik yaptığına dair bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâyı Ebrâr*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, 2305-2309, III/229, 233; bk., Hulvî, a.g.e., s. 435; bk. Öngören, a.g.e., s. 45-54.

³⁵ Bursalı, a.g.e., I/20.

³⁶ Bursalı, a.g.e., I/40.

³⁷ Muhyî, *Dâire-i Cihannümâ*, İst. Üniversitesi Ktp. Türkçe Yazmalar, nr. 1533'ten naklen Sadeddin Nüzhet Ergün, *Türk Şairleri*, II/749; Ergün, a.g.e., II/749.

³⁸ Atâî, Zeyl-i Şakâik, s. 63.

³⁹ Arapça yazdığı bazı eserlerinin adlarına *Sırr-ı Cânân* isimli manzum eserinde işaret etmektedir: vr. 9a-9b.; Eserleriyle ilgili ayrıca bk. Ziya Demir, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları – Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar-*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1994, s. 205; Kerim Özmen, *Bayezid Halife er-Rumi ve Fatiha Tefsiri (Secencelü'l-Ervâh ve Nukûşu'l-Elvâh)* s.32-36.

1. Tefsirle İlgili Eserleri

1. *Tefsîru'l-Fâtîha: Secencelü'l-Ervâh ve Nukûşu'l-Elvâh* (Arapça) 2. *Hâşiye alâ Envârî't-Tenzîl* (Arapça)

2. Tasavvufla İlgili Eserleri

3. *Şerhu'l-Mesnevî* (Arapça) 4. *Şerhu Fusûsi'l-Hikem* (Arapça) 5. *Hâşiye alâ Fusûsi'l-Hikem* (Arapça) 6. *Şerhu'n-Nusûs*⁴⁰ (Arapça) 7. *Risâletü'l-Vücûd* (Arapça) 8. *Meh*⁴¹ (Arapça)

3. Edebiyat ve Tasavvuf

9. *Sırr-ı Cânân*⁴² (Türkçe)

4. Hikmet ve Felsefe

10. *Tûru Sînâ: Beyânu'l-Esrâr li'l-Ahrâr fî Bevâdi'l-Meliki'l-Cebbâri'l-Ğaffâr*⁴³ (Arap-

⁴⁰ Molla Câmî'nin *Nusûs* isimli eserine yazılmış bir şerhtir.

⁴¹ Bâyezid Halife bu eserini *Maâd ahvâli* için yazdığını belirtmektedir: *Sırr-ı Canan*, vr.9b.

⁴² Millet Ktp. Ali Emîrî Bölümü, Türkçe Yazmalar, nr. 937. Bundan başka üç ayrı yazması daha bulunmaktadır: Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 45 Hk-1312 ve 1313'te kayıtlı iki nüsha bir de Milli Kütüphane-Ankara, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu, nr. 03 Gedik-17178, DVD. nr. 1048. (Müellif burada Halifa b. Abd-Allâh Edirnevî olarak kaydedilmiştir.)

Bu eser 5500'ü aşkın beyitten meydana gelmektedir. İbn-i Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem*'ine yazdığı şerhin manzum haşiyesi olan bu eseri, mutasavvif dostlarından birinin Türkçe bir eser yazmasını teklif etmesi üzerine kaleme almıştır, Bâyezid Halife, *Sırr-ı Canan*, vrk. 8a-8b. telif sebebini, kırmızı başlık koyarak: "*Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb*" adı altında 21. beyitte izah etmiştir. Ama bu dostunun kim olduğuna dair bilgi vermemiştir. Şiir tekniğine, vezne ve bilhassa kafiyelere genellikle ehemmiyet vermeyen şair, eserini tamamıyla Muhyiddin-i Arabî'nin tasavvuf felsefesine uygun olarak meydana getirmiştir. *Sırr-ı Cânân*, Âşık Paşa (ö.733/1332-1333)'nın *Garibnâmesi* ve İbrahim Tennûri (ö.887/1482)'nin *Gülzârı* gibi daha ziyade "Ahlâk-ı Sofiyana" bir tarzda kaleme alınmamış, bilhassa "vahdet-i vücûd" prensipleri izah edilmek suretiyle yazılmıştır. Büyük mutasavvıfların meşhur sözlerini de eserine şahid olarak alan bu mesnevî, Tasavvuf edebiyatı tarihimizin muhakkak ki en eski ve en değerli vesikalarındandır, Ergün, a.g.e., II/749; Türer, "Beyazid Halife" *Dİ.A.*, V, 242.

⁴³ Bu eserin iki yazma nüshası mevcuttur: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed Bölümü, nr. 2573; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar, nr. 4104. "İstanbul'da 912 (1506) de yazılmıştır. İkinci Bâyezid devri ulemasından Derviş Bâyezid b. Yûsuf er-Rûmî'nin eseridir. Ebu Ali el-Huseyn b. Abdullah b.

ça)

III. Fatıha Tefsiri

A. Genel Bilgiler

Bâyezid Halife'nin hayatından bahseden eserlerin birçoğunda,⁴⁴ Bâyezid'in Fatıha sûresine dair bir tefsirinin olduğundan bahsedilmekte; ancak eserin ismi konusunda farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Müellif, *Sırr-ı Cânân* isimli manzum eserinde,⁴⁵ bir Fatıha tefsiri yazdığını ve adının da Secencil olduğunu ifade etmektedir. Tefsirin tam ismi ise şöyledir: *Secencilü'l-Ervâh ve Nukûşul'Elvâh fî Tefsiri'l-Fâtıha*⁴⁶

Eserin mukaddimesinde belirtildiğine göre müellif, Tire'de Şeyh Muhyiddin'in⁴⁷ zaviyesinde gördüğü, İbn-i Kadı-i Simâvî'ye (Şeyh Bedreddin Mahmud b. İsrâîl-ö.823/1420) ait, başı ve sonu eksik, muhtasar, fakat faydalı bir eser olduğuna inandığı bir tefsiri Allah'ın inâm ve ihsanını umarak tamamlamak istemiş ve böylece Fatıha tefsirini meydana getirmiştir.⁴⁸

B. Tanıtım

a. Eserin Yazma Nüshası

Tefsirin tespit edebildiğimiz tek nüshası, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi İlavesi – 3/ 1 numarada, “Bâyezid Halife, Bâyezid b. Yusuf ” adına “*Tesîru'l-Fâtıha*”

---

el-Huseyn b. Sinâ'nın eserleri hakkındadır”, Ethem Fehmi Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu.*, III/629, nr. 6676.

⁴⁴ Mecdi, a.g.e., s.371; Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zûnûn*, I/455; Katip Çelebi, *Süllemü'l-Vusûl*, vrk. 60b; İsmail Paşa, a.g.e., I/230; Bursalı, a.g.e., I/40; Kehhâle, a.g.e., III/38; Nüveyhid, a.g.e., I/7 105.

⁴⁵ Bâyezid Halife, *Sırr-ı Cânân*, vr. 9b.

⁴⁶ Fatıha tefsirine yapacağımız atıflarda tarafımızdan yapılan tahkiki esas alınacaktır: Kerim Özmen, *Bayezid Halife er-Rumi ve Fatıha Tefsiri (Secencilü'l-Ervâh ve Nukûşu'l-Elvâh)*, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

⁴⁷ Şeyh Muhyiddin Abdülkerim er-Rüşenî (ö.?)“İbnu'l-İmâm” diye bilinen İmamzâde Abdülkerim Efendi, Halvetî şeyhlerindedir. Kendisi Aydın olduğu için “Rüşenî” olarak anılır. Çok kuvvetli riyâzet ve mücâhedelerde bulunduğu rivâyet edilmektedir. Pek çok kimse onun yanında tarikatını tamamlamıştır.⁴⁷ Bazı kaynaklarda bu zâtın ismi, Şeyh İmamzâde Abdullah Kadiri⁴⁷ şeklinde kaydedilmiştir. Bâyezid Halife, bazı eserlerinde hocasından övgüyle bahsetmekte ve kendisi üzerindeki etkilerini belirtmektedir.⁴⁷bk. Bâyezid Halife, *Tefsiru'l-Fatıha*, Mukaddime, s.1; *Sırr-ı Cânân*, Mukaddime ve vr. 18b-19b.

⁴⁸ Bâyezid Halife, *Tefsiru'l-Fâtıha*, Mukaddime., s.1.

ismiyle kayıtlıdır.⁴⁹

b. Usul (Metod) ve Muhteva

Müellifi de sūfi olan eserde ağırlıklı olarak İṣârî Tefsir metodunu görmek mümkündür. Bununla birlikte, Rivâyet ve Dirâyet usullerinden de istifade edilmiştir. Çeşitli görüşler ve nakillerle izahlara zenginlik kazandırılmış, âyet ve hadislerle ileri sürülen görüşler teyid edilmiştir.

Tefsir incelendiği vakit, eserin önceden tespit edilmiş bir muhteva planına sahip olmadığı görülmekte ve risalede bu sebeple ortaya çıkmış bazı karışıklıklara rastlanmaktadır.⁵⁰ Bu özelliğe sahip risalede konuların işleniş sırası şu şekildedir:

1. Fâtiha sûresinin nüzûlü hakkında bilgi.
2. Kur'ân'ın Peygamberimize vahyi.
3. Sûrenin isimleri.
4. Bismelenin fazileti, havâssı, Fâtihadan bir âyet olup olmadığı hakkındaki görüşler ve delilleri.
5. (بِسْمِ)deki harflerin ve besmeledeki kelimelerin manaları.
6. Terkibler ve cümleler halinde sûrenin tefsiri. Bu meyanda (مالك) kelimesindeki kiraetler, ibadetin izahı,(الصراط المستقيم) terkibi hakkında açıklama ve nimet kelimesi hakkında bilgi verilmiştir.
7. Âmîn (آمين)kelimesinin tefsiri.
8. Sûrenin esrarı hakkında açıklamalar. Bu cümleden olarak Kur'ân'daki yirmi sekiz harfin ikiye ayrıldığı, bunlardan on dört tanesinin nûraniyete, on dört tanesinin de zulmaniyete delâlet ettiği, zulmaniyete delalet eden harflerin de eşit olarak ulvî ve süflî kısımlarına ayrıldığı, süflî kısmı teşkil eden (ش-ز-ح-ج-ث)

⁴⁹ İlk sayfasının kenarında vakıf mührü bulunan tefsirin zahriyesinde müellif hakkında şu kayıt yer almaktadır:“ Derviş Bâyezid Rûmî, Seyyid Yahya Şirvânî'nin üçüncü halifesi Alaüddin Rûmî'ye müntesibdir ki Zeyl-i Şakâik sahibi Atâî'nin ceddidir, zeyilde mezkûrdür.”

⁵⁰ Mesela; Fatiha'nın isimleri sayılırken araya başka bir konu girmiş isimlerin sayımına daha sonra devam edilmiştir. Bu yüzden buralarda notlar düşülerek tashihler yapılmıştır. bk. *Tefsiru'l-Fâtiha*, s 4-5.

ظ-ف) harflerinden hiçbirinin Fâtihadâ bulunmadığı belirtilerek risale son bulmuştur.

c. Kaynaklar

Fatiha Tefsiri'nde tefsir kaynağı olarak Kur'an, Sünnet ve sahabe kavline yer verilmiştir. Bu meyanda İbn Abbas'tan nakiller yapılmıştır. Bunun yanında kaynak olarak aşağıdaki eserlerden istifade edilmiştir:

1. ez-Zemahşeri(ö.538/1144): el-Keşşâf
2. el-Vahidi(ö.468/1076) :el-Veciz
3. Ömer en-Nesefi(ö.537/1142): et-Teyisir fi't-Tefsir
4. Kadı Beydavi(ö.685/1286): Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil
5. Fahrüddin er-Razi(ö.606/1209) : Mefatihü'l-Ğayb
- 6.Kemaleddin Kaşani(ö.736/1335): Tevilat
7. Muhyiddin İbn Arabi: el-Futuhatü'l-Mekkiyye
8. el-Gazali(ö.505/1111): İhya-ü Ulumi'd-Din
- 9.....: Mişkätü'l-Mesâbih

C. "*Secencelü'l-Ervâh ve Nukûşu'l-Elvâh*" isimli Fatiha Tefsirinde Hurufilik İzleri

51

Tebliğimizin bu kısmında Beyazıd Halifeye ait "*Secencelü'l-Ervâh ve Nukûşu'l-Elvâh*" isimli Fatiha Tefsirinde Hurufiliğin izlerini sürüp Kur'an yorumuna olan etkilerini incelemeye çalışacağız. Burada şunu da belirtelim ki Osmanlı tasavvuf ve tarikat çevrelerinde kaleme alınmış birçok tefsirde Hurufi-Batını tevillere

⁵¹ Hurufilik düşüncesi ve tasavvurunun Kur'an tefsir ve tevilindeki etkileri ve tezahürleri konusunda ülkemizde şu ana kadar yapılmış iki önemli çalışma bulunmaktadır: Mustafa Ünver; *Hurufilik ve Kur'an-Nesimi Örneği*, Fecr yay. Ankara 2003. Bu eser doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Diğer eser şudur: Yakup Kansızoğlu, *Şifreci Yanılgı-Hurufilik Tasavvuru/Harf Gizemciliği ve Kur'an Yorumuna Olan Etkileri*, Rağbet yay. İstanbul 2004. Bu çalışma aslında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

meyledildiği bilinmektedir.⁵²

Burada belli başlı Hurufi düşünceleri göz önünde bulundurularak konu işlenecektir. Ancak şunu belirtelim ki; Beyazıd Halife teknik anlamda bir Hurufi değildir. Kendisi eserlerinde yer yer Hurufi temaları kullanmıştır. Ayrıca Şeyh Beyazıd üzerinde bariz bir şekilde İbn Arabi etkisi olduğunu eserlerinden hareketle rahatlıkla söyleyebiliriz.⁵³ Bu noktada vahdet-i vücûdca bir anlayışı temsil etmektedir. Beyazıd'ın yaşadığı ve yetiştiği çevreyi de dikkate aldığımızda⁵⁴ Hurufilerin harfler üzerinden yeniden kurdukları vahdet-i vücûd sisteminden etkilenmiş olduğunu düşünebiliriz.

Şimdi getireceğimiz örneklerle bu etkiyi görmeye çalışalım.

Beyazıd Halife'nin aşağıya aldığımız sözlerinde hurufi-batını yoruma meylettiğini müşahade ediyoruz:

“Âlimler dedi ki: He ümmetin sırrı kitabındadır, kitabının sırrı harflerindedir. Bizim kitabımız olan Kur'an-ı Azîm'in sırrı harflerindedir. Bu harflerin sayıları itibariyle bazı hususiyetleri vardır. Harflerden tek olanlar “Celâl Alem”i, çift olanlar ise “Cemâl Alem”i içindir. Harfler nûrani ve zulmânî olmak üzere ikiye ayrılırlar. Nûrani olanlar sure başlarındaki harflerdir. Zulmânî olanlara gelince bunlar on dört tanedir. Bu on dört harf, ulvî ve süflî olmak üzere ikiye ayrılır. Ulvî olanlar yedi tanedir: (ب- د- و- ت- ذ- ض- غ) Süflî kısmı da yedi tanedir: (ج- ز- ف- ش- ث- خ- ظ) Fatiha suresinde süflî kısımdan hiçbir harf

⁵² Mesela Beyazıd Halifenin hocası Cemal Halveti'nin tefsir risalesinde bu örnekleri görmek mümkündür. Süleyman Özer *Cemaleddin Aksarâyî ve Tefsir Risâlesi (edisyona kritik)* Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008. Arapça metin kısmı s.4-6|; Molla Fenari'de de benzeri örnekler bulunmaktadır. Bk. Mustafa Öztürk, “Molla Fenari ve Tefsirde Senkretizm” *Uluslararası Molla Fenari Sempozyumu* (4-6 Aralık 2009 Bursa), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay. Bursa -2010, s.417-421.

⁵³ Fususu'l-Hikem'e şerh ve haşiye yazdığını belirtmek isteriz. Ayrıca müellif İbn-i Arabî'yi eserlerinden ve fikirlerinden istifade ettiği üstadlarından biri olarak kabul eder.

⁵⁴ Çalışmamızın önceki kısmında da belirtildiği gibi, Beyazıd Halife, Osmanlı topraklarında Hurufilerin faaliyetlerine yoğun bir şekilde ev sahipliği yapmış, dönemin kültür merkezlerinden Tire ve Edirne'de yaşamıştır. Dahası Fatiha tefsirini, Hurufi düşünceden etkilenmiş Şeyh Bedreddin'e ait Tire'de hocası İmâmzade'nin zaviyesinde bulunduğu bazı sayfaları zayi olmuş bir tefsiri tamamlamak suretiyle meydana getirmiştir. Bk. *Fatiha Tefsiri*, Mukaddime, s.1.

yoktur. Fatiha sadece nûrani ve ulvî harflerden oluşmuştur.⁵⁵

Benzer bir şekilde bâ(بسم deki) harfiyle ilgili olarak da şu ilginç yorumları yapar:

“Bâ harfiyle varlık ortaya çıkmıştır. Nokta ile âbid mabûd’dan ayrılmaktadır. Yani nokta temyiz içindir(...) aynı zamanda Bâ harfi ezeli kudret olarak tefsir edilen vasıl hemzesinden bedeldir. Yani Elif zât mertebesindedir. Hemze hareke aldığı zaman sıfat mertebesinde olur. Bâ’nın harekesi yoktan ver etme(icâd) anlamına gelen Elif’in harekesi gibidir. Böylelikle Bâ ile Elif arasındaki fark ortaya çıkmış oldu: Elif zât’ı ifade eder, Bâ sıfatı ifade eder(...)”⁵⁶

(بسم الله) terkiibinin tefsirinde Beyazıd, harekelerden yola çıkarak şu tevellere yer vermektedir:

“(...) bismillah terkiibinin bâ’sı ubudiyete ve Allah büyüklüğü karşısındaki değersizliğe(zillet) işaret etsin diye esre harekesi almıştır. Nitekim peygamberler hecâ harflerini mevcudatın mertebelerine karşılık gelecek şekilde vaz’ etmişlerdir. Hz. İsa(a.s), Hz. Ali ve bazı arkadaşlarının sözlerinde benzer örnekler vardır. Bundan dolayı denilmiştir ki: ‘Mevcudat bismillah’ın bâ’sından zuhur etmiştir. Zira bâ, Allah’ın zatına karşılık gelen Eliften hemen sonra gelmektedir(...)”⁵⁷

Harflerin şekilsel özelliklerinden hareketle de müellif, aşağıda görüleceği üzere Hurufi-aşırı yorumu kaçmaktadır:

“Sonra bil ki noktalı ve noktasız harflerde birçok sır bulunmaktadır. Mesela noktalı olan ğayn harfi, ayn harfinin şehadetidir. Ayn batındır. Şın harfi sin harfinin şehadetidir. Sin batındır. Zey harfi ra harfinin şehadetidir. Ra batındır.

Bismillah terkiibinde kalem olarak tevil edilen bâ’dan sonra Sin harfinin üç dişiyle işaret olunan Eflâk, Anâsır ve Mevâlid gelmektedir. Sin ile mim arasındaki uzun çizgi(بسم kelimesinde) mim ile ifade edilen insan-ı kâmil ile üç alem arasındaki uzak mesafeye işaret eder. Hak yolcusu(sâlik) bu mesafeyi büyük sıkıntı ve birçok mücahede ile katedebilir.

⁵⁵ Beyazıd Halife, *Fatiha Tefsiri*, s.55.

⁵⁶ Beyazıd Halife, *Fatiha Tefsiri*, s. 18.

⁵⁷ Beyazıd Halife, *Fatiha Tefsiri*, s.18.

(بسم)kelimesi minberin görünümünü andırır. Bu kelimedeki bâ harfi iki açıdan Allah Resulü'nün (a.s) makamına işaret eder. Heca harflerindeki bâ ile besmeledeki bâ şekil bakımından aynıdır. Bu terkipteki (bismi) sin harfinin dişleri minberin basamaklarına işaret eder. Aynı zamanda Sin harfinin dişleri felekler, unsurlar ve mevalid'e işaret eder. Bu terkipteki(بسم)mim harfi minberin kapısını ifade eder. Bu anlatılanlar özellikle net bir şekilde (بسم)terkibinin Kûfi hattıyla yazılmış şeklinde kendini gösterir. Bu durumun dünyadan örneği Ehlullah'tır. Nitekim âlimler “ Ehlullah Allah'ın kapılarıdır.” demişlerdir. Vaiz veya hatip minberin kapısına varınca sanki kamil ve mükemmel insan olan şeyhine vasıl olmuş gibidir. Sonra ilahi kemalat'ın zirvesine çıkıp velayet mertebesine ulaşır. Hatip (minberin son basamağına varınca) kibleye yönelip, ayakta durur, dua eder ve Allahtan yardım talep ettiği vakit sanki velayet mertebesindeymiş gibidir. Sonra peygamberin makamında(hutbe okuduğu basamak) insanlara döner, Allah ve Resulünden insanlara haberler verir. Her hafta her Cuma vaiz veya hatip minbere gelince adeta şunları söylemektedir: “Doğrularla beraber olun, evlere kapılardan girin” Aynı zamanda şunları da söylemektedir: “Bir halden daha üstün bir hale yürüyün, bir sıfattan daha üstün bir sifata ulaşın. Yani şehadet âleminden melekût ve ceberut âlemine geçin, ta ki velayet makamına ulaşın(...) Şayet sadece (بسم)terkibi hakkında yazacak olsam bir deve yükü kitap yazardım. Bu benim için gayet basittir.”⁵⁸

Şeyh Beyazıd'ın “Allah” ismine dair açıklamalarında da Hurufi-Batınî yorumlara yer verdiğini görmekteyiz:

“Hemzeden ilk ta'yîn, idğamlı lâm'dan melekût,fethalı ikinci lâm'dan mülkü, fethasından ilahi fütuhâtı, ikinci lâm'dan sonraki zahir ikinci eliften de hakkın varlığının tahakkukunu ve hakkın bekasını müşahede etmekteyiz(...)”⁵⁹

Benzer tevellere tefsirin birçok yerinde daha yer verilmektedir.⁶⁰

Müfessirimiz eserin son sayfalarında bulunan Fatıha suresiyle ilgili şu değerlendirmesini de almak istiyoruz:

Bil ki bu sure, gaybi sırlar ve hayret verici ilimler açısından Kur'an'ın bir nüshası ve özü mesabesinde. Fatıha'da bulunan her harf özel bir maksad, hikmet ve ilimle konulmuştur. Bundan dolayı Hz. Peygamber, “Kur'an'ın bir

⁵⁸ Beyazıd Halife, *Fatıha Tefsiri*, s. 19-20.

⁵⁹ Beyazıd Halife, *Fatıha Tefsiri*, s.21.

⁶⁰ Beyazıd Halife, *Fatıha Tefsiri*, s. 22, 25, 26, 27, 50, 54.

zahrı yediden yetmiş yediye kadar da batını vardır” buyurmuştur.⁶¹

Yukarıda verilen örneklere baktığımız zaman Beyazıd Halife'nin yer yer Hurufi-Batini aşırı yorumlara meylederek bilginin test edilebilirlik sınırından çıktığını görmekteyiz. Bu durum ise söz konusu Kur'an olunca birçok sıkıntılara sebebiyet vermektedir. Tevil açısından işin doğrusu Kur'an kelime ve lafızlarına taşıyamayacakları anlamları yüklememektir.

---

⁶¹ Beyazıd Halife, *Fatiha Tefsiri*, s.54.